

OLIV TA'LIMDA MUSTAQIL TA'LIMNING AHAMIYATI

Iskandarova Mukaddas Rejabbayevna

(Urganch davlat universiteti xorijiy filologiya fakulteti fakultetlararo chet tillar kafedrasini nemis tili o'qituvchisi)

iskandarova6321@gmail.com, +998994456321

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10791754>

ARTICLE INFO

Received: 29th February 2024

Accepted: 06th March 2024

Online: 07th March 2024

KEYWORDS

Mustaqil ta'lim, mustaqil ish, normativ hujjat, o'quv, o'quv va ilmiy-tadqiqot ishlari, talabalar, umumiy, madaniy va kasbiy kompetensiyalar, ko'nikmalar, o'quv jarayoni, o'zini o'zi tashkil etish ko'nikmalari, nazorat.

ABSTRACT

Ushbu maqolada talabalarning mustaqil ishi normativ-huquqiy hujjatlar talablariga ko'ra, o'quv jarayonining majburiy tarkibiy qismi ekanligi haqida batafsil tushuntirib berilgan. Har qanday bilimlarni o'zlashtirish uchun mustaqil ishlash ko'nikmalarini inson bolaligidanoq egallaydi va butun umri davomida rivojlanadi.

Talabalarning mustaqil ishi deganda talabaning tashabbusi bilan yoki o'qituvchining ko'rsatmasi va uslubiy rahbarligida talabaning bevosita ishtirokisiz darsdan tashqari amalga oshiriladigan rejalashtirilgan o'quv, o'quv va ilmiy-tadqiqot ishlari, shuningdek talabalarning ilmiy tadqiqot ishlari tushuniladi.

Normativ-huquqiy hujjatlar talablariga ko'ra, talabalarning mustaqil ishi o'quv jarayonining majburiy tarkibiy qismidir, chunki u sinfda olingan bilimlarning mazmunini tushunish va kengaytirish, shakllantirishdagi dolzarb muammolarni hal qilish ko'nikmalarini egallash orqali mustahkamlashni ta'minlaydi. Umumiy madaniy va kasbiy kompetensiyalar, ilmiy-tadqiqot faoliyati, seminarlarga tayyorgarlik, laboratoriya ishlari, test va imtihonlarni topshirish.

Talabalarning mustaqil ishi - bu ta'lim standartlariga muvofiq ta'lim dasturining muvaffaqiyatli ishlab chiqilishini ta'minlaydigan sinf va sinfdan tashqari ishlar va ishlarning kombinatsiyasi. Har qanday bilimlarni o'zlashtirish uchun mustaqil ishlash ko'nikmalarini inson bolaligidanoq egallaydi va butun umri davomida rivojlanadi. Universitetda o'qish boshlanishiga qadar har bir talaba maktabda, qo'shimcha ta'lim muassasalarida, darsdan tashqari mashg'ulotlarda va uyda o'qish jarayonida o'z harakatlarini tashkil qilish bo'yicha shaxsiy tajriba va ko'nikmalarga ega bo'ladi.

Biroq universitetda o'qiyotganda, mustaqil ishni tashkil etish talablari sezilarli darajada oshadi, chunki ular murakkab umumiy, madaniy va kasbiy vakolatlarni rivojlantirish bilan

bog'liq. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, talabalar mustaqil ishlashga qo'yiladigan talablarni amalga oshirishga tayyorlik darajasida farqlanadi.

Talabalarning ikkita asosiy guruhi mavjud:

— Birinchisi, uning vakillari mustaqil ish vazifalarini bajarishga qaratilganligi va uni amalga oshirishga qo'yiladigan talablarni muvaffaqiyatli bajarishga imkon beradigan universal ta'lim vakolatlariga ega ekanligi bilan tavsiflanadi. (o'zlashtirilgan ma'lumotlarni tushunish va eslab qolish, mantiqiy fikrlash, takrorlash qobiliyati, materialni yozma va og'zaki, o'lchash, hisob-kitoblarni amalga oshirish, loyihalash va h.k.)

— ikkinchi guruh o'quvchilari o'quv materialini o'zlashtirishda doimiy ravishda mustaqil ishlarni bajarishga barqaror yo'nalishga ega emaslar va umuminsoniy ta'lim kompetensiyalari va o'z-o'zini tashkil etish ko'nikmalarini rivojlantirishning past darajasi bilan tavsiflanadi.

Universitetda o'quv jarayoni doirasidagi mustaqil ish quyidagi vazifalarni hal qiladi:

— talabalarning darsdan tashqari mashg'ulotlarda olgan bilim va ko'nikmalarini mustahkamlash va kengaytirish, ularni aqliy va jismoniy faoliyatning stereotiplariga aylantirish;

— o'quv rejasidagi fanlar bo'yicha qo'shimcha bilim va ko'nikmalarni egallash;

— tadqiqot faoliyati bilan bog'liq bilim va ko'nikmalarni shakllantirish va rivojlantirish;

— ta'lim dasturini sifatli o'zlashtirishga yo'naltirilganlik va munosabatni rivojlantirish;

— o'z-o'zini tashkil etish ko'nikmalarini rivojlantirish;

— mustaqil fikrlash, o'z-o'zini rivojlantirish, o'z-o'zini takomillashtirish va o'zini o'zi anglash qobiliyatini shakllantirish;

— samarali mustaqil kasbiy nazariy, amaliy va o'quv va ilmiy-tadqiqot faoliyati ko'nikmalarini rivojlantirish.

Talabalarning mustaqil ishi va uni amalga oshirish vazifalarini amalga oshirish uchun universitet tomonidan bir qator shartlar talab qilinadi:

— moddiy-texnika bazasining mavjudligi;

— talabalarning mustaqil ishi uchun zarur axborot fondining mavjudligi va ular bilan darsda va darsdan tashqari vaqtlarda ishlash qobiliyati;

— talabalarning mustaqil ishlariga kiritilgan aniq vazifalarni bajarish uchun binolarning mavjudligi;

— talabalarning mustaqil ishlariga kiritilgan topshiriqlar mazmunining asoslilikligi;

— mustaqil ishni fanlarning ish dasturlari bilan bog'lash, mustaqil ish uchun zarur bo'lgan vaqtni hisoblash;

— o'qituvchilar tomonidan o'quvchilarning o'zini o'zi tashkil etish ko'nikmalarini va universal ta'lim kompetensiyalarini rivojlantirish;

— talabalarning mustaqil ishlarining barcha bosqichlarida o'qituvchilar tomonidan qo'llab-quvvatlash, uning natijalarini doimiy va yakuniy nazorat qilish.

Zamonaviy o'quv jarayoni doirasida mustaqil ishlarni tashkil etishning o'ziga xos tamoyillari:

— interfaol ta'lim tamoyili (talabalarning harakatlarini nazorat qilish va tuzatish imkonini beruvchi interfaol muloqot va fikr-mulohazalarni ta'minlash);

— talabaning intellektual salohiyatini rivojlantirish tamoyili (algoritmik, vizual-majoziy, nazariy fikrlash uslublarini shakllantirish, qiyin vaziyatda optimal yoki o'zgaruvchan qarorlar qabul qilish ko'nikmalari, axborotni qayta ishlash ko'nikmalari);

— didaktik o'quv siklining yaxlitligi va uzluksizligini ta'minlash tamoyili (mavzu, bo'lim, modul doirasida didaktik siklning barcha bo'g'inlarini bajarish imkoniyatini ta'minlash).

Talabalarning mustaqil ishi har bir o'qituvchi tomonidan fan bo'yicha ish dasturida rejalashtirilgan va uning kredit turlari texnologik xaritada qayd etilgan bo'lib, unda talabalar har doim mustaqil ish hajmi, ularni bajarish vaqti va maksimal miqdorlari haqida ma'lumot olishlari mumkin. Ularga amalga oshirish natijalarini baholashda ball qo'yib boriladi. Darsdan tashqari mustaqil ishlarga ajratilgan vaqt miqdori o'z aksini topadi: nazariy mashg'ulotlar uchun umumiy o'quv rejasida, har bir fan sikli, har bir fan bo'yicha; bo'limlar yoki muayyan mavzular bo'yicha taxminiy taqsimot bilan o'quv fanlarining ish dasturlarida berilgan bo'ladi.

Talabalarning mustaqil ishi quyidagilarga ajratiladi: tashkil etish joyi bo'yicha (dars va darsdan tashqari); universitetning maqsadlariga ko'ra (ish dasturida shakllantirilgan va asoslantirilgan fanning maqsadlari); tashkil etish usuli bo'yicha (individual, guruh). Talabalarning mustaqil ishini tashkil etish shaklini tanlash (yakka tartibda yoki guruh) o'quv fanining mazmuni va o'qitishni tashkil etish shakli (ma'ruza, seminar, amaliy mashg'ulot, nazorat darsi va boshqalar) bilan belgilanadi.

Keling, turli darajadagi mustaqil ishlarni batafsil ko'rib chiqaylik:

1. Model bo'yicha mustaqil ish - mustaqillikning past darajasi. Ular hal qilishning ma'lum usulini to'g'ridan-to'g'ri o'xshash yoki uzoqdan o'xshash sub'ekt ichidagi vaziyatga o'tkazishni talab qiladi.

Bu ishlar o'qituvchi tomonidan avval ko'rsatib berilgan va oldingi topshiriqlar davomida talabalar tomonidan tekshirilgan "maxsus algoritmlar" asosida bajariladi. Shunday qilib, talabalar ushbu turdagi mustaqil ishlarni bajarish orqali ma'lum metodni o'xshash mavzu ichidagi vaziyatga bevosita o'tkazadilar.

2. Rekonstruktiv-variantiv tipdagi mustaqil ish - mustaqillikning chegara darajasi. Ular bilimlarni tipik vaziyatlarga mazmunli o'tkazishga imkon beradi, hodisalarni, faktlarni tahlil qilishni o'rgatadi, talabalarning aqliy faoliyatini rivojlantirish uchun shart-sharoitlarni yaratadi, kognitiv faoliyatning texnikasi va usullarini shakllantiradi.

3. Evristik mustaqil ish - mustaqillikning ilg'or darajasi. Talabalarning ijodiy shaxsini shakllantirishga hissa qo'shishdan iborat. Ushbu turdagi ishlarni bajarishda doimiy ravishda yangi echimlarni izlash, olingan bilimlarni umumlashtirish va tizimlashtirish va uni mutlaqo nostandart vaziyatlarga o'tkazish amalga oshiriladi.

4. Fan ichidagi va fanlararo mustaqil tadqiqot ishi - mustaqillikning yuqori darajasi. Bu mustaqil ish tizimidagi eng yuqori darajadir. Bunday mustaqil ishlarni amalga oshirish uchun siz bilim va muammolarni hal qilish usullarini o'zgartirishingiz va uzatishingiz, mustaqil ravishda yangi echim usullarini ishlab chiqishingiz, mazmunini, maqsadini aniqlashingiz va o'quv muammosini hal qilish rejasini ishlab chiqishingiz kerak.

Ushbu turdagi mustaqil ishlar odatda kognitiv vazifalarni o'z ichiga oladi, ularning shartlari quyidagilardan iborat: noodatiy vaziyatlarni tahlil qilish; ushbu vaziyatlarda yuzaga

keladigan o'quv muammolarining xarakterli belgilarini aniqlash; ushbu muammolarni hal qilish yo'llarini izlash; ma'lum usullardan eng oqilonalarini tanlash, ularni o'quv vaziyati shartlariga muvofiq o'zgartirish.

Turli darajadagi mustaqil ishlarni samarali bajarish uchun talaba har xil turdagi o'quv muammolarini hal qilish uchun barqaror faoliyat usullari to'plamiga ega bo'lishi kerak. Avvalo, biz eslatma olish, misollar tanlash, taqqoslash, fanlararo aloqalarni o'rnatish, qo'shimcha adabiyotlardan foydalanish, parafraz qilish, va h.k. ko'nikmalariga ega bo'lishimiz kerak.

Umumiy madaniy va kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishga yordam beradigan va o'quv faoliyatini o'z-o'zini tashkil etish va o'zini o'zi boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirishni ta'minlaydigan faoliyatning metakognitiv usullariga alohida e'tibor berilishi kerak. Bularga quyidagilar kiradi:

— rejalashtirish (rejani tuzish, mazmun mantiqini qurish, maqsadni belgilash, maqsadni amalga oshirish va h.k.);

— kuzatish (nimaga erishilganligini baholash, o'z-o'zini nazorat qilish uchun savollarga javob berish, nazariyani amaliyotda qo'llash, mavzu bo'yicha konspektlar tuzish, boshqa ilmiy manbalarga murojaat qilish va h.k.);

— tartibga solish (o'z-o'zini hurmat qilish, qo'shimcha resurslardan foydalanish, ixtiyoriy tartibga solish, vazifani bajarishning ma'lum bir ketma-ketligi va boshqalar).

Universitetda auditoriya faoliyatining asosiy turlari ma'ruza, amaliy dars, seminar, seminar-konferensiya, kollokvium, nazorat faoliyati doirasida esa test imtihon hisoblanadi. Keling, ushbu turdagi darslariga o'z-o'zini tayyorlash xususiyatlarini batafsil ko'rib chiqaylik.

Amaliy mashg'ulotlarga tayyorgarlik. Amaliy darsga tayyorgarlik mustaqil faoliyatning quyidagi elementlarini o'z ichiga oladi:

uni amalga oshirishning maqsadi va vazifalari haqida aniq tasavvur;

kelgusi ishning natijasi bo'ladigan aqliy, tahliliy, ilmiy faoliyat ko'nikmalarini ta'kidlash. Ko'nikmalarni rivojlantirish o'rganilayotgan jarayonlar to'g'risida yangi ma'lumotlar olish va talabaning hozirgi vaqtda amaliy darsda foydalanadigan tadqiqot usullariga qanchalik ega ekanligini bilish orqali amalga oshiriladi.

Binobarin, amaliy darsdagi ish nafaqat o'quvchining tashqi olamning o'ziga xos hodisalarini bilishiga, balki o'zini o'zgartirishga ham qaratilgan. Ikkinchi natija juda muhim, chunki u o'z-o'zini tashkil etish va o'z-o'zini tarbiyalash qobiliyati, tashkiliy va boshqaruv muammolarini hal qilish uchun murakkab ma'lumotlarni to'plash, qayta ishlash va talqin qilish usullaridan foydalanish qobiliyati kabi umumiy madaniy vakolatlarni shakllantirishni ta'minlaydi.

Amaliy darsga tayyorgarlik ko'pincha o'quv ishlari olib boriladigan material, ma'lumotlar va maxsus manbalarni tanlashni talab qiladi.

Seminar-konferentsiyaga tayyorgarlik. Seminar-konferentsiya semestrda 1-3 marta o'tkaziladi, chunki u muayyan ilmiy muammoni o'rganayotgan talabalar uchun ancha uzoq muddatli mustaqil tayyorgarlikni o'z ichiga oladi.

U muntazam seminar sessiyasi va ilmiy konferentsiyaga mos keladigan tadbirlarni birlashtiradi, bu turli tadqiqotchilarning ma'lum bir qator muammolar bo'yicha ma'ruzalarini

tashkiliy muhokama qilishni ta'minlaydi. Seminar-konferensiyaga mustaqil tayyorlanish jarayonida talaba muhokama qilinyotgan masalaga nazariy yondashuvlarni ochib beruvchi va empirik tadqiqot materiallarini taqdim etuvchi 2-3 ta manba (monografiya, maqola)ni o'rganishi kerak. Ma'ruzachi o'z ma'ruzasi mavzusi bo'yicha hozir bo'lgan har bir kishining savollariga javob berishga tayyor bo'lishi kerak. Har bir taqdimotdan keyin turli tadqiqotchilarning taqdim etilgan ilmiy qarashlari muhokama qilinadi.

Bunday tahliliy jamoaviy ishlarga tayyorlik har bir talabaga o'qituvchi seminar-konferentsiya uchun o'qishni tavsiya qilgan asosiy ishlarni ko'rishi bilan ta'minlanadi.

Kollokviumga tayyorgarlik. Kollokvium - bu fan bo'limini talabalar tomonidan ushbu bo'limni mustaqil o'rganish asosida jamoaviy muhokama qilish. Ushbu turdagi mashg'ulotlarga tayyorgarlik quyidagi tartibda amalga oshiriladi. O'qituvchi savollar ro'yxatini beradi, ularga javoblar ilmiy manbalarning ma'lum bir ro'yxatini o'rganish orqali olinishi kerak.

Darsdan tashqari vaqtlarda talabalar maxsus adabiyotlarni o'qishlari, kollokviumda muhokama qilinadigan savollarga javoblarni yozishlari va darsda bildiradigan har bir savol bo'yicha o'z fikrlarini aqliy shakllantirishlari kerak.

Sinovga tayyorgarlik. Test fanning ma'lum bir bo'limi (bo'limlari) o'rganilgandan so'ng tayinlanadi va talabalarning o'qituvchidan oldindan olgan savollariga batafsil yozma javoblar to'plamidir.

Testga mustaqil tayyorgarlik quyidagilardan iborat:

— bilimi test orqali tekshiriladigan materialni qamrab oluvchi ma'ruza matnlarini o'rganish;

— seminar, amaliy mashg'ulotlarga tayyorgarlik ko'rish va ularni amalga oshirish jarayonida olingan o'quv materialini takrorlash

— tekshirilayotgan bilimlarning mazmunini ko'rsatuvchi qo'shimcha adabiyotlarni o'rganish;

— testda berilgan savollarga aqliy shaklda javoblar tuzish;

— barcha vazifalarni muvaffaqiyatli bajarishga psixologik munosabatni shakllantirish.

Fan bo'yicha imtihon bo'lmagan taqdirda differensiallashtirilgan testga tayyorgarlik.

Test sinovi talabalar tomonidan fanning butun mazmunini o'zlashtirish jarayonida shakllangan bilim, ko'nikma va malakalarni tekshirishning o'rganganilgan an'anaviy shaklidir. Muntazam imtihon imtihondan faqat shu bilan farq qiladiki, o'qituvchi o'z natijalariga ko'ra o'zi qo'ygan ballarni farqlamaydi.

Differentsial testda talaba uning bilim darajasini aks ettiruvchi ballarni oladi, lekin ularga qo'yilgan baho ko'rsatilmaydi: unda faqat "test" so'zi yozilgan bo'ladi. Sinovga mustaqil tayyorgarlik uning boshlanishidan bir necha kun oldin emas, balki butun semestr davomida amalga oshirilishi kerak. Tayyorgarlik quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi. Avvalo, barcha ma'ruzalarni, shuningdek, semestr davomida seminar va amaliy mashg'ulotlar uchun tayyorlangan materiallarni qayta o'qib chiqishingiz kerak. Keyin ushbu ma'lumotni test uchun berilgan savollar bilan bog'lashingiz kerak. Agar etarli ma'lumot bo'lmasa, javoblar o'qituvchi tomonidan tavsiya etilgan adabiyotlarda topiladi. Qisqacha eslatma olish tavsiya etiladi. Bu yolg'on varaq haqida emas, balki savolga javob berishning aniq mantiqiy sxemasini

shakllantirish haqida aytilyapti. Test arafasida siz javoblarni eslatmalarga qaramasdan takrorlashingiz kerak.

References:

1. Онушкин В. Г., Огарев Е.И. Образование взрослых : междисциплинарный словарь терминологии. СПб. ; Воронеж, 1995. 232 с.
2. Щедровицкий П. Г. Очерки по философии образования : статьи и лекции. М. : Эксперимент, 1993. 154 с.
3. Жук А. И., Кошель Н. Н. Активные методы обучения в системе повышения квалификации педагогов : учеб.-метод. пособие. 2-е изд. Минск :Аверсэв, 2004. 336 с.
4. Жук А. И., Кошель Н. Н., Черняк Л. С. Методолого-педагогический словарь // Проблемы профессиональной компетентности кадров образования : содержание и технологии аттестации : учеб.-метод. пособие / под ред. А. И.Жука. Минск, 1996. С. 5–40.
5. Иванов Д. А., Тубельский А. Н. Разработка концептуальных оснований трансляции и освоения нетрадиционного педагогического опыта на базе экспериментальных площадок // Вопр. методологии. 1992. № 1–2.
6. Управление развитием школы : пособие для руководителей образовательных учреждений / В. С. Лазарев [и др.]; под ред. М. М. Поташника, В. С. Лазарева. М. : Новая шк., 1995. 464 с.
7. Воробьев В. Н. Теория игр. М. : Знание, 1976. 196 с.
8. Громкова М. Т. Педагогические основы образования взрослых. М. : Изд-во Моск. с.-х. акад., 1993. 164 с.
9. Бабайцев А. Ю. Образование и повышение квалификации. Вып. 7 :Методолого-педагогический словарь / под ред. Б. В. Пальчевского. Препр. Минск, 1995. 39 с.